

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Стилиян Йотов Йотов, дфн,

относно конкурс за заемане на академична длъжност доцент

по ПН 2.3. философия (История на философията. Нова философия – XIX век)

за нуждите на философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски”

Данни за конкурса. В обявения от Софийски университет „Св. Климент Охридски” [СУ] (в ДВ. бр. 48/ 28.06.2022 г.) конкурс за заемане на академичната длъжност доцент по философия (История на философията. Нова философия – XIX век) – шифър на професионалното направление 2.3., научна област 2. (хуманитарни науки) – участва единствен кандидат – д-р Димитър Димитров Божков, главен асистент във философски факултет на СУ.

Дани за кандидата. Д-р Божков отговаря на изискванията, предвидени от Закона и Правилника на СУ за заемане на академични длъжности, а именно: (а) притежава образователната и научна степен „доктор” от 2012 г., (б) от 2013 г. заема академичната длъжност „главен асистент”, и (в) участва в конкурса с необходимия брой публикации, в това число – публикуван монографичен труд.

Кандидатът е допуснат до участие в конкурса за доцент въз основа на пълна и безупречна документация, от която – и на базата на собствените си впечатления – мога да направя следващите по-долу обобщения и оценки.

Описание на научните трудове и дейности.

Първо, списъкът с публикации свидетелства за регулярност на приносите на кандидата в науката, за участия в значими дискусии, за целенасочени и многообразни занимания с оперативна критика. В конкурса д-р Божков е приложил за оценка 12 научни труда (един от които е преработена версия на докторската му дисертация), публикувани в реномирани издателства; всичките на български език.

Второ, през последните 9 години д-р Димитър Божков е ръководител на четири и участник в още пет изследователски проекта, одобрени и реализирани на университетско, градско и национално равнище. Акцентите в тях са свързани както с преподавателската му дейност, така и с актуални проблеми на урбанистиката и

социалната интеграция. Резултатите от тези проекти са с доказано значение за професионалното реализиране на кандидата, за интегрирането му в дейността на катедрата и за ангажираността му с проблемите на историческата памет и на травмите от близкото минало.

Трето, публикациите на д-р Божков имат комплексен и интегративен характер. Те съчетават философия и социология, естетика и теология, при което – повече или по-малко явно – са обвързани и с проблеми за политическото действие. При това преработената дисертация, която не подлежи на настоящата рецензия, задава специфичен контекст на изследователските му проекти с една по-обща идея за критическа философия на историята. В част от тях са реализирани интересите на кандидата в полето на микроисторията, благодарение на което слабо известни изследвания и подходи станаха елементи от научната дискусия у нас. И в двата случая са налице нагласа за необременено от догматични рамки търсене на нови теми, опити за продуктивен синтез в критическото преосмисляне на традиции, изложения, печелещи сърцата на по-широка публиката и бъдещи спорове сред специализираната.

Четвърто, в публикациите си Димитър Божков демонстрира завидна ерудиция и компетенции да изследва теми в областта на история на културата и философия на историята. В тях изпъкват умения за детайлни анализи, достъпно представяне на наблюдения и изводи, на добра защита с обосновки, които съчетават аргументи и наративи. Стилът на Божков е разпознаваем, бих казал, подканящ към разговор събеседници и опоненти с помощта на нови теми и неочаквани комбинации от идеи за размисли върху тях.

Всичко това недвусмислено свидетелства за притежавания от кандидата научен потенциал и перспективи за по-нататъшно развитие.

Научни приноси. Справка за цитирането на публикациите на д-р Димитър Божков, приложена в материалите по конкурса, дава, бих казал, само частична, представа за отзвук от тях; но пък са реферирани в няколко основни научни области.

Монографията *Марксизмът в месианизма* (2022), предложена от кандидата на вниманието на научното жури, потвърждава в пълна степен самооценката на приносните ѝ моменти. В моята собствена преценка ще ги резюмирам, без да мога да

сторя това по системен начин. Характерът на изложението е донякъде аморфен, така че отделните части и застъпени тези преливат една в друга. Също както в изследването на месинизма се смесват мистически, апокалиптически и естетически мотиви, което затруднява и добронамерения читател. Освен това ще рискувам като изтъкна първоначално известни колебания, придружени с обяснения, защо тези колебания не водят до ревизия на общото ми положително отношение и подчертават признанието ми за наличието на безспорни постижения в разглеждания труд.

Изследването на Божков представлява интелектуална, но и идеологическа провокация. Самото заглавие разсейва опасенията от банално полагане на двете теми „марксизъм“ и „месианизъм“ една до друга и разчиства прибързаните предположения за месианизъм в марксизма. Поради тази причина не бих отправил упреци, че в книгата липсва панорама за състоянието на марксизма след Първата световна война в Европа. Такава не е нужна. Но на това място няма да спестя, че изследването на Божков проектира идейни резултати във времена, когато е нямало как да се случат. А прецизността е от полза както за историка на философията, така и за философа на историята. Темите за „младия Маркс“, а и дори за „младия Хегел“ нямат значимостта, която им се приписва, преди да се появят съответните публикации през 1931-22 г. Което, от своя страна, подчертава още повече влиянието на *История и класово съзнание* на Лукач от 1923 г. за актуалното и, при всичките възможни уговорки, неортодоксално схващане на марксизма (защото това на Грамши остава тогава напълно неизвестно). Подобно ретроактивно влияние се приписва и на Карл Льовит на базата на следвоенните му книги, без да се вземе предвид същинската му работа в Марбург – заедно с Хайдегер и Гадамер, опитвайки се да открие продължение на линията на идейно развитие след Хегел и Маркс, стигайки до Ницше, Вебер и Я. Буркхард.

От друга страна, Божков е избрал подход на реконструкция, която му спестява тръгване от някакво необозримо многообразие. Стилизирайки два подхода в напрежение един към друг – с позоваване върху К. Шмит (1922) и К. Льовит (1949) – той преодолява наложилата се традиция за тържество на секуларното мислене за историята. Наред с това се предпазва от нуждата да проследява и някаква трета алтернатива, копнееща по модели на възкресяване на отминали „златни времена“, на носталгия по античността

или по ренесанса. Една постоянно открита възможност, което познаваме от творчеството на Лео Щраус, а в последствие и на Х. Арент.

Но ако и Льовит да приема Хайдегер за свой „учител“ и да се хабилитира при него, то самият Хайдегер – чиито схващания за историята са взети също като определящи контекста на дебатите – е връстник на Шмит, а и за двамата католицизмът има особено важно значение. Днес познаваме лекциите на Хайдегер от зимния семестър на 1920/21 г., посветени на феноменология на религията. Интерпретаторите спорят, дали в тях религиозността на Хайдегер е християнска или не. Смятам, че Божков е в правото си да остави без внимание този етап от развитието на Хайдегер, още повече, че текстът става публично достъпен много години по-късно. А и за мнозина размишленията му (продължават да) изглеждат отвъд политиката, без връзка с каквато и да било политическа теология. Но лекциите повдигат и по-общия въпрос за ролята на рецепцията на посланията на апостол Павел в преработването на следвоенната криза. И не само това. Всеки непредубеден прочит на раждането на ортодоксалния марксизъм (Й. Сталин, *За основите на ленинизма*, 1924) може да преоткрие в тезите за обединението на всички сили на империализма архетип на Антихриста, за все по-силното обостряне на класовата борба с приближаването на комунизма – религиозни фигури както за справяне с екзистенциална криза, така и за оправдаване на тотализиращ и тероризиращ политически проект. Също толкова непредубеден читател би могъл да открие и модели на политическа теология за морално-стоическо устояване срещу комунизма (изследванията на Вл. Градев, посветени на Шмит и на Йоан Павел II). Д-р Божков не си е поставил за цел никаква обща реконструкция на (изпробваната и на възможната) роля на фигурата на „катехона“ във философия на историята.

Без особена натрапчивост той посвещава изследването си най-вече на автори и техните произведения, които бихме могли да подведем под знаменателя на един културен ционизъм. Поради тази причина пред нас е пионерен за националната ни наука опит да мислим историята през очите на хора, които едновременно не споделят както крайни форми на секуларна философия, така и установеното християнско световъзприятие с неговата дълга и сякаш безспорна традиция в европейската култура. Опит, с който да пренесем погледа си, фокусиран върху битието, към липсващото, към онова, което не е реализирало потенциалите си, да се докоснем до „меонтологията“.

Преди да се сблъска с плетеницата от взаимни влияния дори добре школуваният ерудит рискува да се окаже неподготвен. Присъщата ми нагласа да потърся източника, на който дадена теза се позовава, когато ме изненадва още с факта, че в нея има отдавна познати от историята моменти, кулминара като смесица от изумление и въпрос: Може ли Маркион и Йоахим от Фиоре да се окажат не маргинални, а ключови автори за алтернативен и достоен за внимание модел на философия на историята? Наред с официалния, който свързваме с авторитета на Августин, и покрай този на гностиците, който също познаваме, а понякога и (с неохота) признаваме? Трябва ли и с каква мяра да наваксаме пропуснатото? И тогава добре документирани теологически спорове в средновековна Испания относно връзката между месианството и парусията (Второто пришествие) ще ни се сторят други. По друг начин ще се наложи да прочетем и текстовете на еврейски автори от Просвещението. Нищо чудно да ни се наложи да премислим наново отношението месианизъм-христология. В контекста на тези предположения съм убеден, че книгата на д-р Божков надскача функционалната рамка да бъде възприета и оценявана само като хабилитационен труд.

Същевременно *Марксизъм в месианизма* постига две по-конкретни задачи. От една страна, предлага метод на интерпретация, в който се сблъскват хетерогенни подходи. Литературната теория, както и литературната практика отдавна са се отдали на подобно изкушение. Тук обаче д-р Божков прилага тази идея в полето на философия на историята с надеждата, че това може да събуди емаципаторен потенциал, останал скрит в моделите, с които се ориентираме за бъдещето и управляваме живота си. В тази връзка той се позовава и на чужди постижения, каквото са тези на Мишел Льови. (По-старата книга на кандидата в конкурса, приложена към документацията, се опира на метод, в който хетерогенността не излиза така явно на преден план.) От друга страна, хабилитационният труд прави нов акцент върху ролята и значението на утопиите, които в официалния марксизъм се схващат като преодолян етап на мислене, отстъпил пред тържеството на идеала за научно обяснение и планиране на бъдещето. Така в крайна сметка двете традиции – на социалните утопии и на еврейския месианизъм – влизат в ползотворна връзка помежду си. И тя е проследена добре в главата „За някои развития в интерпретирането на месианската идея“.

Преди да дам оценка за тези постижения ще споделя известно несъгласие. Следващите

три глави безспорно играят роля на илюстрация. Но в тази, посветена на Томас Мюнцер, отношението на Блох към книгата на Енгелс по тази тема ми изглежда опростено. Защото и в цитатите, и в общото отношение на Блох, написаното от Енгелс изглежда на места плоско и едностранчиво (Мюнцер не бил достатъчно пролетаризиран, нямал военен опит като Кромвел...). Впрочем, Блох е провокиран за своето изследване не само от Енгелс, а и от К. Каутски и от... Е. Трьолч. Но по-важното е, че според него „делото Мюнцер“ влиза в дневния ред на настоящето циркулярно: в хода на Френската революция, на Пролетта на народите, на революционните сътресения след Първата световна война. То носи освободителен заряд, какъвто носят и другите идеологии, на които Блох е признал – за разлика от Маркс и Енгелс – позитивно значение още в *Духа на утопията*. Ако за официалния марксизъм Селската война е урок, как да не се прави революция, за Блох тя е опит да се улови утопичния смисъл на „абсолютния човек“.

Независимо от забележката ми, д-р Божков е успял убедително да покаже, че ранните книги на Блох предлагат революционна алтернатива на контрареволюционната по своя дух политическа теология на Шмит, в тях изпъква алтернативното мислене за световната история на Йоахим от Фиоре, полага се концептуална рамка, в която месианизмът в еврейската и християнска религии препращат един към друг. Същевременно Блох винаги се е отнасял критично към Лукач (още докато са в Хайделберг при М. Вебер, а после в непримиримия им спор относно експресионизма). Разбирането на Блох за същността на естетическия опит – разликата между привидност (Schein) и показване, разкриване (Vor-Schein) – задава направление на мисълта, което марксизмът по принцип смята за нещо чуждо. Може да се съжалева, че в обсъжданата книга няма намек за това. Причината е навярно и в непопулярността на Блох в България. Затова се пропуска, че *Духът на утопията* (1918 & 1923) е написана преди социалистическите революции, че в нея идеализмът на Шелинг и Киркегор играе по-важна роля от материализмът на Маркс, а в центъра на финалната глава за Маркс, смъртта и апокалипсиса е разположена темата за „преселническото разсейване на душите“, предшестваша и наред това обуславяща апокалипсиса и есхатологията. Тази универсална общност, с нейното братство и нейното задружно спасение, задават истинския смисъл на месианизма, пронизват духа на утопиите и отхвърлят всички

учения, които предлагат елитарни и героични решения. Това Блох привлича и признава в марксизма, загърбвайки – на практика през целия си живот – класовия и партийния му характер.

На този фон се разгръща, с основните моменти на нейното своеобразие, продуктивната дискусия между Г. Шолем, М. Бубер, Фр. Розенцвайг, която не може да бъде оценявана в детайли в настоящата рецензия. Смятам, че д-р Божков е успял да изтъкне общи теми и ключови разлики, с които да илюстрира основата си теза за взаимното обогатяване на хетерогенни проекти. Не бива да се пропусне, че анализите му на текстовете на В. Бенямин представляват развитие на постиженията му до този момент, представени в дисертацията и в книгата, базирана на нея. Убедителна изглежда както тезата за слабия месианизъм на Бенямин в неговата философия на историята, така и тезата за анархистичната му същност, която може да бъде продължена и десетилетия по-късно при Таубес; но пък допълнена с гностически моменти.

По този начин идейните залози на миналото взривяват идеята за линейно разгръщане на историята, остават постоянно отворени като проекции в бъдещето, за да ни помагат да се ориентираме в настоящето. Наред с това с това поддържат усета за солидарност сред една морална общност, която – подобно на църковната – никога не съвпада с политическата и не загърбва маргинализираните в името на по-близките и подобните, а ги подкрепя специално. Дали обаче това не превръща революцията в реформа?

Да, в този общ проект за осмисляне на месианското наследство, реконструиран от д-р Божков, можем да преоткрием като в „снет вид“ нещо от духа на марксизма. Но марксизмът никога не е изтървал от полезрението си т. нар. „организационен въпрос“, „профанния“ въпрос за колективното действие, а днешното му „снемане“ в политически програми търси закрепване във валидни харти от основни и човешки права. За които месианизмът сякаш не дава отговор. Особено ако е наситен и с анархистичен дух. В имагинерната общност на страдащите вече има нещо проблематично; и то се усилва в имагинерната общност на очакващите с надежда. Смятам, че утопията има бъдеще не само в контекста на месианизма. Но това е тема извън задачата, която трябва да изпълня тук.

Преподавателска, лекторска и редакторска работа. В областта на учебната дейност Димитър Божков се ползва с името на утвърден и отзивчив преподавател. За деветте

години работа в СУ като главен асистент той е натрупал и доказал достатъчно опит и рутина. Семинарите му се ползват с популярност, независимо от факта, че се посещават от студенти в последната фаза на бакалавърската степен. Внимание будят и лекционните курсове, които д-р Божков е провел, особено тези, които допълват основните дисциплини от учебната програма с тяхната провокативна тематика. Лесно е да се види, че в тях той вече е изпробвал пред публика някои от идеите, развити в хабилизационния си труд. Затова не е изненада, че за последните девет години Божков е бил предпочетен за научен ръководител на шест от успешно защитените дипломни работи в катедра „История на философията“. Нямам съмнение, че хабилизационното на д-р Божков ще позволи на колегията да разполага и с търсен и надежден ръководител на докторантски проекти.

Д-р Божков съчетава умело преподавателската си дейност и с организационна. Освен това участва дейността на институции на МОН, отговорни за подготовката на зрелостници да продължат образованието си в по-висша степен благодарение на философията.

На фона на ангажиментите, свързани с изследователската и преподавателската дейност, Димитър Божков представя редовно доклади на най-различни конференции; само за времето 2014-2020 г. документацията свидетелства за 17 изяви на национални и международни форуми.

Изложеното дотук ме уверява, че хабилизационното на д-р Димитър Божков би допринесло както за разгръщане на неговите способности, така и за развитие на научния живот и утвърждаването на философската и специалност в СУ.

Лични впечатления. Познавам Димитър Божков от следването му в СУ, от защитите на изследванията му за придобиване на образователни и научни степени, от участия в конференции и публични дискусии, от представяне на резултати от научни проекти, от компетентността му да превежда от чужд език. Навсякъде той създава впечатление, че справянето с тези задачи му се отдава с лекота. Съвместната работа с Димитър Божков е като работа с приятел.

С кандидата за доцент д-р Димитър Божков не съм съавтор.

Заключение. Приносите на кандидата както в научната дейност, така и за утвърждаването на философията в университетското образование и в публичния живот у нас, ми дават основания да смятам, че в случая са изпълнени всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България, предвидени за хабилитация. В резултат от прегледа на всички педагогически и изследователски качества, изтъкнати по-горе, давам своето положително становище и еднозначно смятам, че гл. ас. д-р Димитър Димитров Божков заслужава да бъде избран за доцент по философия (История на философията. Нова философия – XIX век) в Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

София, 11 ноември 2022 г.

(проф. дфн Стилиян Йотов)